

Ιερώτατε Μητροπολίτα Χαλκηδόνας κύριε Έμμανουήλ, Πρόεδρε του Συνεδρίου,

Τιμιώτατοι άδελφοί Ιεράρχαι,

Εύλαβέστατοι πατέρες,

Έντιμολογιώτατοι Άρχοντες Όφφικιάλιοι,

Έλλογιμώτατοι Καθηγηταί και Εισηγηταί,

Άγαπητοί Σύεδροι,

Προσφιλέστατα τέκνα έν Κυρίω,

Μετά πολλής χαράς συμμετέχομεν εις τό έπιστημονικόν τουτο Συνέδριον, μέ θέμα «Οίκουμενικό Πατριαρχείο ΙΕ΄ – ΙΣΤ΄ αιώνες: Η έποχή τής άνασυντάξεως». Συγχαίρομεν τούς σχόντας τήν πρωτοβου-λίαν δι΄ αυτό και τούς όργανωτάς, τόν άδελφόν άγιον Χαλκηδόνας και, έν τώ προσώπω τών παρόντων καθηγητών, τάς Θεολογικάς Σχολάς Άθηνών και Θεσσαλονίκης και τά δύο ιστορικά Πανεπιστήμια εις τά όποια άνήκουν. Έκφράζομεν τήν ικανοποίησιν τής ήμών Μετριότητος διά τό γεγονός ότι ή όργάνωσις συνεδρίων μέ θέμα τήν ιστορικήν πορείαν του Οίκουμενικού Πατριαρχείου έχει καταστή θεσμός.

Η Άλωσις τής Κωνσταντινουπόλεως, ή δραματική κατάληξις του βυζαντινου κράτους, άπετέλεσε, παραλλήλως, μίαν μεγάλην τομήν τόσον εις τήν εύρωπαϊκήν, όσον και εις τήν όθωμανικήν ιστορίαν. Η Βασιλεύουσα, τήν 29^η Μαΐου του 1453, κατεκτήθη μέ τήν δύναμιν τών όθωμανικών όπλων. Συμφώνως λοιπόν πρός τό μουσουλμανικόν δίκαιον, δέν ύπήρχε καμμία δυνατότης νά τύχουν οι κάτοικοί της κάποιων προνομίων. Καί όμως, όκτώ περίπου μήνας μετά τήν Άλωσιν, γνωρίζομεν ότι επανελειτούργησε μέ τήν άδειαν του Κατακτητου τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ό δεύτερος εις πολιτικήν σημα-σίαν θεσμός εις τήν Βυζαντινήν Αυτοκρατορίαν. Έχει σημασίαν νά τονίσωμεν, ότι επικεφαλής δέν διωρίσθη κάποιος ιερωμένος προκει-μένου νά καλύπτει τάς θρησκευτικάς άνάγκας τών κατακτηθέντων χριστιανών, πρακτική πού οι όθωμανοί ειχον εφαρμόσει εις διαφόρους βυζαντινάς έπαρχίας, αι όποιαί όμως ειχον ένσωματωθή εις τήν κυριαρχίαν των χωρίς πολεμικάς επχειρήσεις. Τήν ήμέραν τών Θεοφανείων του έτους 1454, ήμέραν πλήρη συμβολισμών διά τούς κατακτηθέντας χριστιανούς, γνωρίζομεν ότι, μετά από έπίσημον άδειαν, επαναλειτουργεί τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ως εις σημαντικός θεσμός, του όποιου ό επικεφαλής, όχι μόνον θά διατηρή τόν ίδιον τίτλον πού ειχε και εις τό Βυζάντιον, «Ελέω Θεου άρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης και οίκουμενικός πατριάρχης», όχι μόνον θά έδρεύη εις τήν Κωνσταντινούπολιν, εις τήν πόλιν πού επί αιώνας ύπήρξεν ή πρωτεύουσα τής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και όπου θά μεταφερθῆ, εις μικρόν διάστημα, από τήν Άδριανούπολιν και ή πρωτεύουσα του κράτους τών Όθωμανών, αλλά ό θεσμός θά διατηρή τάς ίδιας διοικητικάς άρμοδιότητας πού ειχεν εις τό βυζαντινόν κράτος και θά εφαρμόζη τό ίδιον δίκαιον.

Είναι προφανές ότι μία πολιτική λογική ύπηγόρευσεν όλας αυτάς τάς κρισίμους αποφάσεις εις τόν τότε άρχηγόν του κράτους τών Όθωμανών Μεχμέτ Β΄, μία πολιτική, πού είτε ό ίδιος τήν ένεπνεύσθη, είτε του τήν έκαλλιέργησαν σύμβουλοί του, μεταξύ τών όποίων και κάποιοι χριστιανοί, οι όποιοι προήρχοντο από βυζαντινάς έπαρχίας πού ειχον ήδη ένταχθῆ εις τό όθωμανικόν κράτος.

Η κατάκτησις τής πρωτεύουσας του βυζαντινου κράτους, μέ όλους τούς συμβολισμούς πού τήν περιέβαλλεν, υπέβαλεν εις τόν Πορθητήν τήν φιλοδοξίαν νά διευρύνη τόν ρόλον του και,

χωρίς να χάσει τον ρόλο του «γαζή», να εμφανισθῆ καί ως αυτοκράτωρ, ἔχων εἰς τήν κυριαρχίαν του πολλαπλᾶς θρησκευτικᾶς κοινότητος. Ἡ ἄδεια να ἐκλεγῆ, ὀλίγους μῆνας μετὰ τὰ πολεμικά γεγονότα, νέος Πατριάρχης εἰς τόν Οἰκουμενικόν Θρόνον, κενόν ἀπό τό 1451, καί ἡ ἐπιλογή τοῦ ἀνθενωτικοῦ Γενναδίου Σχολαρίου ὡς πρώτου μετὰ τήν Ἄλωσιν Πατριάρχου ὑποδηλώνει, ὅτι ὁ Πορθητής ἦτο ἐνημερωμένος διὰ τὰς ἐκκλησιαστικάς διαμάχας πού ἐταλάνιζον τότε τήν κοινωνίαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν.

Ἐποῖα ὅμως καί ἄν ἦσαν τὰ κίνητρα, γεγονός παραμένει πῶς οἱ ἠττημένοι εἰς τὰς πολεμικάς ἐπιχειρήσεις χριστιανοί εἶδον, ὀλίγον μετὰ τήν Ἄλωσιν, τήν ἐπαναλειτουργίαν τοῦ βασικοῦ βυζαντινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ θεσμοῦ, τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, μέ τὰς ἰδίας διοικητικάς ἀρμοδιότητας, εἰς κάποιας μάλιστα περιπτώσεις εὐρυτέρας, δεδομένου ὅτι ἡ δικαιοδοσία του δέν περιωρίζετο εἰς ζητήματα γάμου καί εἰς ὑποθέσεις οἰκογενειακοῦ δικαίου, ἀλλά ἐξετείνετο εἰς πολλά ἀκόμη νομικά ζητήματα: ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀρμοδιότης τοῦ συνοδικοῦ δικαστηρίου τοῦ Πατριαρχείου να ἐκδικάζῃ διαφοράς ἀστικῆς φύσεως πού ἀνέκυπτον ἀπό σχέσεις μεταξύ στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας, καί βεβαίως ἀστικές διαφοράς μεταξύ τῶν χριστιανῶν. Μέ ἐγκύκλιον γράμμα του, τό ὁποῖον σώζεται ἕως τὰς ἡμέρας μας, ὁ πρῶτος μετὰ τήν Ἄλωσιν Πατριάρχης Γεννάδιος, προτρέπει τοὺς χριστιανούς να τηροῦν, βεβαίως, «τούς χρυσοῦς τοῦ Εὐαγγελίου νόμους», ἀλλά καί τοὺς «κρατήσαντας νόμους ἐν τῇ τῶν χριστιανῶν εὐσεβεστάτῃ πολιτείᾳ». Ἡ ἱστορική στιγμή, τό 1454, κατὰ τήν ὁποίαν ἀποστέλλεται τό γράμμα καί ἡ ἐπισημότης μέ τήν ὁποίαν περιβάλλεται, μάς βεβαιώνει, ὅτι ὁ Πατριάρχης δέν προέτρεπεν εἰς ἀνυπακοήν, ἀλλά ἐκινεῖτο ἀπολύτως ἐντός τοῦ πλαισίου τῆς νομιμότητος, ὅπως αὐτή εἶχε μόλις προσδιορισθῆ ὑπό τῶν κρατούντων.

Δέν πρέπει ὡστόσο να μάς διαφύγῃ ὅτι ὁ πανίσχυρος κατὰ τὰ ἄλλα Πορθητής συνήνησεν ἰσχυράν ἀντιπολίτευσιν διὰ τήν ἀπόφασίν του να εὐνοήσῃ τοὺς κατεκτημένους ὀρθοδόξους, καθὼς εἶχον κατακτηθῆ μέ τήν δύναμιν τῶν ὀπλων. Ἡ ἀντιπολίτευσις αὐτή ἐστίασθη εἰς ἕν θεολογικόν ζήτημα. Συμφώνως πρὸς τό μουσουλμανικόν δίκαιον, μόνον αἱ μονοθεϊστικά θρησκεία δύνανται να τύχουν προνομίων καί διευκολύνσεων. Ἡ χριστιανική ὅμως θρησκεία δέν ἐμπίπτει εἰς αὐτήν τήν κατηγορίαν, ἀφοῦ πιστεύει εἰς τόν «Πατέρα, τόν Υἱόν καί τό Ἅγιον Πνεῦμα». Εἶναι γνωστόν, καί μάλιστα ἀπό τὰ ἐγκυρα χεῖλη τοῦ ἰδίου τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου, ὅτι προκειμένου να ὑπερβαθῆ καί αὐτός ὁ σκόπελος, ὁ Σουλτάνος τόν ἐπεσκέφθη καί ἐζήτησεν ἀπό τόν Γεννάδιον να τοῦ ἐξηγήσῃ, πῶς τό τρισυπόστατον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως δύναται να ἐκληθῆ ὡς μονοθεϊστική πίστις καί, κατὰ συνέπειαν, να δικαιολογῆ τήν εὐνοϊκὴν μεταχείρισιν πού προβλέπει τό Κοράνιον. Μετὰ τήν συζήτησίν των τοῦ ἐζήτησε να καταγράψῃ ὅσα τοῦ ἐξέθεσε καί να φροντίσῃ, ὥστε τό κείμενον αὐτό να μεταφρασθῆ καί εἰς τὰ ἀραβο-τουρκικά, διὰ να καταστῆ εὐρυτέρως γνωστόν. Σῶζονται πολλά χειρόγραφα μέ τό ἑλληνικόν κείμενον, ξεχωρίζει ὅμως ἕν, πού εἶναι αὐτόγραφον τοῦ Γενναδίου καί τό ὁποῖον φυλάσσεται εἰς τήν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῆς Γαλλίας, εἰς Παρισίους. Ἡ διαμάχη εἰς τοὺς κόλπους τῶν Ὀθωμανῶν διὰ τό θέμα αὐτό ἐσυνεχίσθη ἐπὶ πολλά ἀκόμη ἔτη. Ἐχομεν τήν μαρτυρίαν καί πάλιν τοῦ Γενναδίου, ὁ ὁποῖος εἶχε πλέον ἀποσυρθῆ εἰς τήν μονήν Προδρόμου εἰς τὰς Σέρρας. Τό 1470 τόν ὑπεχρέωσαν, ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος, να παραστῆ εἰς μίαν συγκέντρωσιν Ὀθωμανῶν καί να τοὺς ἐξηγήσῃ διατί ἡ ὀρθόδοξος θρησκεία εἶναι μονοθεϊστική, δεκαῆξ ἔτη μετὰ τήν ἄδειαν ἐπαναλειτουργίας τοῦ Πατριαρχείου!

Ἡ δευτέρα μετὰ τό 1454 σημαντικὴ χρονολογία διὰ τήν μεταβυζαντινὴν ἱστορίαν τοῦ Πατριαρχείου ἐγγράφεται εἴκοσι ἔτη ἀργότερον, ὅταν τό 1474 μέ πρωτοβουλίαν κάποιων χριστιανῶν, τό Πατριαρχεῖον θά ἐπιδιώξῃ να συνδεθῆ μέ ἕνα ἰσχυρόν μηχανισμόν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἀπό πατριαρχικὴν πηγὴν ἔχομεν τήν πληροφορίαν ὅτι ἀπό χριστιανούς προῆλθεν ἡ πρωτοβουλία να ἐμπλακῆ ὁ θεσμός εἰς τόν σημαντικώτερον καί

ασφαλέστερον μηχανισμόν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, τόν φορολογικόν: νά ἀναλάβη δηλαδή τό Πατριαρχεῖον νά συγκεντρῶνῃ καί νά ἀποδίδῃ κάθε Ἀπρίλιον ἓνα φόρον πού θά εἰσπράττῃ ἀπό τοὺς χριστιανούς. Ἐάν αἱ πολιτικά φιλοδοξίαι τοῦ Πορθητοῦ ἦσαν εἰς ἀποφασιστικός λόγος διὰ νά συνεχίσῃ ὁ θεσμός τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τήν μεταβυζαντινὴν πορείαν του, ἡ πρωτοβουλία τοῦ 1474 ἔθετε τό θέμα καί εἰς μίαν ἄλλην σταθεράν βάσιν. Τά σουλτανικά μπεράτια, πού ἐξεδόθησαν μετὰ τό 1474 καί ἀνεφέροντο εἰς τόν διορισμόν Πατρι-αρχῶν, τονίζουν ἐμφαντικά τήν χρησιμότητα τοῦ θεσμοῦ διὰ τό ὀθωμανικόν δημόσιον.

Ἡ ἄλλη σημαντικὴ χρονολογία διὰ τήν ἐσωτερικὴν, τήν φορὰν αὐτήν, ἐνότητα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἀπόφασις τῆς Πανορθοδόξου Συνόδου τοῦ 1483/1484, μέ τήν ὁποίαν ἀνετράπησαν καί εἰς τό ἐπίπεδον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ὅσα εἶχον ἀποφασισθῆ εἰς τήν Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας διὰ τήν Ἐνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν τό 1439. Αὐτὴ ἡ ἀπόφασις ἐπέτρεψε τήν ἀνασύνδεσιν τοῦ Πατριαρχείου μέ τήν Κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Βλέπομεν, ὅτι ζῶντος ἀκόμη τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου καί ὀλίγον χρόνον μετὰ τήν κοίμησίν του, εἶχον τεθῆ αἱ βάσεις διὰ τήν πορείαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί τοῦ Γένους κατὰ τήν περίοδον τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ὅ,τι ἠκολούθησε καί ἐξησφάλισε τήν μεταβυζαντινὴν πορείαν τοῦ Πατριαρχείου ἦσαν, ὅπως θά ἔλεγεν ὁ Κωνσταντῖνος Καβάφης, αἱ ποικίλαι «στοχαστικαὶ προσαρμογαί», ἡ θαρραλέα ἀντιμετώπισις τῶν ἐκτάκτων καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι συνεδέοντο μέ τήν ἐκάστοτε στάσιν τῶν Σουλτάνων, μέ τὰς εὐρυτέρας ἐξελίξεις εἰς τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις τῆς Αὐτοκρατορίας καί μέ ἄλλα γεγονότα.

Ἡ Ἐκκλησία ἠγωνίσθη σθεναρῶς διὰ τήν περιφρούρησιν τῆς θρησκευτικῆς καί ἐθνικῆς ταυτότητος τῶν ὑποδούλων καί τῆς παιδείας, ἀνοδικὴ πορεία τῆς ὁποίας παρατηρεῖται κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίαι τοῦ 16ου αἰῶνος. Ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ θά συμβάλῃ οὐσιαστικῶς εἰς τήν ἀναζωογόνησιν τῆς αὐτοσυνειδησίας τοῦ Γένους ὡς κληρονόμου καί συνεχιστοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καί τῆς χριστιανικῆς – βυζαντινῆς πνευματικῆς καί πολιτισμικῆς κληρονομίας.

Μέ αὐτὰς τὰς σκέψεις καί τὰ αἰσθήματα, βέβαιοι ὅτι εἰς τήν ἐπιστημονικὴν ταύτην συνάντησιν θά ἀκουσθοῦν λίαν ἐνδιαφέρουσαι ἀπόψεις διὰ τήν πορείαν τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Γένους κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας μετὰ τήν Ἄλωσιν, ἐκφράζοντες δέ ἅπαξ ἔτι τόν ἔπαινον τῆς ἡμῶν Μετριότητος διὰ τήν ὀργάνωσιν τοῦ Συνεδρίου, κηρύσσομεν, ἔμπλεοι πνευματικῆς εὐφροσύνης, τήν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Εὐχαριστοῦμεν διὰ τήν προσοχὴν σας.